

ارزیابی عملکرد اجرای طرح اصلاح ساختار چای از نگاه چایکاران

(مطالعه موردی: دهستان دیوشل، شهرستان لنگرود)

سید حسن مطیعی لنگرودی* - استاد دانشکده جغرافیا- دانشگاه تهران

عیسی پوررمضان- عضو هیئت علمی گروه جغرافیای انسانی و استاد دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت
ابوطالب قاسمی و سمه جانی- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران

دریافت مقاله: ۱۳۸۸/۰۶/۱۰ پذیرش نهایی: ۱۳۸۹/۰۳/۱۶

چکیده

چایکاری از جمله مشاغل اقتصادی در بخش کشاورزی است که در مناطق شمالی کشور تعداد زیادی از ساکنین منطقه را به خود مشغول نموده است، و نقش مهمی در برآورد نیازهای معیشتی خانوارهای منطقه دارد. به‌رغم این مهم در پی مشکلاتی که در کشت و صنعت چای کشور وجود داشت، جهت بهبود اوضاع و سروسامان دادن به وضعیت کشت و صنعت چای ایران، در سال ۱۳۷۹ طرح اصلاح ساختار چای به اجرا درآمد. اکنون پس از گذشت حدود یک دهه از زمان اجرای طرح، ارزیابی تحقق اهداف طرح و میزان رضایتمندی بهره‌برداران با مشارکت مردم محلی و گروه‌های ذینفع، ضروری می‌باشد.

E-mail: shmotiee@ut.ac.ir

* نویسنده مسئول: ۰۹۱۲۷۱۴۸۷۰۴

در همین راستا پژوهش حاضر در دهستان دیوشل شهرستان لنگرود انجام پذیرفت. جامعه‌ی آماری، چایکاران دهستان مورد نظر می‌باشند که ۲۳۵ بهره‌بردار با استفاده از فرمول کوکران انتخاب گردیدند. روش پژوهش از نوع مطالعات توصیفی-تحلیلی است که برای جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز از مطالعه کتابخانه‌ای و پیمایش میدانی و همچنین ابزار پرسشنامه استفاده شده است و برای داده‌پردازی و تحلیل اطلاعات نیز نرم‌افزار SPSS مورد بهره‌برداری قرار گرفته است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که طرح مورد چندان موفق نبوده و اهداف پیش‌بینی شده در طرح تحقق نیافته، و اجرای طرح اصلاح ساختار چای، منجر به نارضایتی چایکاران از وضعیت کشت و صنعت چای گردیده است. با توجه به اشتغال گروه زیادی از روستاییان نواحی شمال کشور و منطقه مورد مطالعه، در این فعالیت اقتصادی، جهت پایداری این کشت و صنعت تجدید نظر در این طرح ضرورتی اجتناب‌ناپذیر می‌باشد.

واژگان کلیدی: چایکاری، کشت و صنعت چای، طرح اصلاح ساختار چای، شهرستان لنگرود.

۱. مقدمه:

چایکاری از فعالیت‌های کشاورزی است که منحصراً در استان گیلان و مازندران انجام می‌شود و نقش حیاتی در تأمین نیازهای معیشتی بسیاری از خانوارهای این دو استان به ویژه در شرق گیلان ایفاء می‌کند. حدود ۷۰ هزار خانوار چایکار (معظم پور اصیل، ۱۳۷۷، ۵۴) در امور مربوط به این بخش، در باغات چای مشغول به فعالیت می‌باشند، به علاوه کارگران زیادی در امر فرآوری در کارخانه‌های چای فعالیت می‌کنند، کارشناسان بسیاری در مسایل فنی و تخصصی در سازمان چای و مراکز تحقیقاتی چای مشغول می‌باشند، و در مجموع نیروی کار بسیاری را کشت و صنعت چای به خود مشغول کرده است. در بخش تجارت نیز افراد بسیاری فعالیت می‌کنند تا محصول تولید شده به دست مصرف‌کنندگان برسد. همگی این موارد دال بر اهمیت استراتژیکی این محصول در زمینه‌ی ایجاد اشتغال و درآمد و رشد اقتصادی در مناطق شمالی کشور می‌باشد. در شمال کشور، بیش از ۳۲ هزار هکتار از اراضی کشور به کشت این محصول اختصاص دارد و قسمت اعظم باغات چای در بخش کوهپایه و زمین‌های شیب‌دار احداث شده‌اند، یعنی در اراضیی که نمی‌توان به زراعت سالانه‌ی منطقه (شالیکاری) اختصاص داد چایکاری رواج دارد.

به‌رغم این مهم، کشت و صنعت چای که از زمان ورود آن به کشور حدود یک قرن می‌گذرد در ابتدا با عدم استقبال مردم از کشت آن در آغاز ورود مواجه شد و نهایتاً رواج کشت آن در منطقه تا دهه‌ی ۱۳۳۰ آن هم با اعطای وام و تسهیلات از سوی دولت، به طول انجامید (میرشکرایی، ۱۳۷۸، ۳۶).

مدیریت و سیاست‌گذاری بسیار ضعیف و دخالت دولت در بیشتر بخش‌های صنعت چای، بهره‌برداری این محصول را از حالت رقابتی خارج نموده و مشکلات فراوانی برای توسعه آن ایجاد نمود. همچنین مسأله‌ی نابسامان بازرگانی خارجی چای، سبب شده تا حجم عظیمی از نیاز داخلی مصرف چای به صورت قاچاق وارد کشور شود (ادهم، ۱۳۸۲، ۱۶)، که علاوه بر تنگ شدن بستر عرضه چای تولید داخلی، مشکلات بسیاری را مطرح می‌کند.

برآیند همه این موارد، تولید چای خشکی بود که بازاری برای عرضه نداشت، کارایی کشت و صنعت چای پایین بود، و چون خرید تضمینی برگ برداشت شده توسط سازمان چای صورت می‌گرفت چای خشک تولیدی در انبارها انباشته شده بود و از سویی با توجه به سخت‌گیری دولت در واردات چای، نیاز مصرف‌کنندگان به چای خارجی از طریق قاچاق تأمین می‌شد و رفته رفته قاچاق چای تشدید یافت (خسروی نژاد، ۱۳۸۴، ۲۱۸). لذا برای حل این معضل دولت در سال ۱۳۷۷ اقدام به تهیه طرحی با موضوع ساماندهی کشت، صنعت و بازرگانی چای نمود، که از سال ۱۳۷۹ به اجرا درآمد. لیکن عدم اجرای صحیح، تعجیل و شتاب زدگی در فرایند اجرا، عدم مشارکت گروه‌های ذینفع و موارد دیگر، نارضایتی‌هایی را برای بهره‌برداران ایجاد نمود. با توجه به اینکه چایکاران به عنوان مهمترین و اولین گروه تعیین کننده در زنجیره‌ی فعالیت کشت و صنعت چای می‌باشند، ضروری است تا با گذشت حدود یک دهه از زمان اجرای طرح، عملکرد آن و بررسی میزان تحقق اهداف در نظر گرفته شده از دیدگاه چایکاران، ارزیابی شود. اهداف مورد نظر در این پژوهش در دهستان دیوشل مورد بررسی قرار گرفته است. سئوالاتی که در این تحقیق مورد نظر نگارندگان بوده به شرح زیر می‌باشند: اهداف در نظر گرفته شده در طرح اصلاح ساختار چای از دیدگاه چایکاران تا چه حد تحقق یافته است؟

اجرای طرح اصلاح ساختار تا چه حد رضایت چایکاران را فراهم کرده است؟

در راستای سئوالات پژوهش، فرضیات این تحقیق به شرح زیر می‌باشند:

۱- بین اقدامات انجام شده در طرح اصلاح ساختار چای و اهداف پیش بینی شده هماهنگی وجود ندارد.

۲- بین عدم تحقق اهداف طرح اصلاح ساختار چای و میزان رضایتمندی چایکاران رابطه‌ی معنی‌داری وجود دارد.

۲. مروری بر ادبیات موضوع

۱-۲. پیشینه تحقیق

مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی و فرهنگی عرفان (۱۳۸۳) در پژوهشی نشان داد که به دلیل مشکلاتی که پس از اجرای طرح به وجود آمد ۵۳ درصد از چایکاران تنها چین اول برگ سبز چای را برداشت نمودند، همچنین مشکلاتی از جمله رهاسازی و آباد نکردن باغات، مقروض شدن چایکاران به دلیل پرداخت دیرنگام مطالبات آن‌ها توسط کارخانه‌داران و . . . ، مهمترین مشکلات چایکاران در سال ۱۳۸۳ بوده است. خسروی‌نژاد (۱۳۸۴) چای ایران را از نظر اقتصادی تحلیل کرده، او نشان می‌دهد که تولید چای جهانی در طی سال‌های اخیر افزایش یافته است و این افزایش عملکرد در بهترین کشورهای تولیدکننده‌ی چای بسیار کم بوده است، در حالی که در ایران در طی یک دوره ۱۰ ساله، تولید چای نزدیک به دو برابر شده است که دلیل آن تحویل برگ سبز با کیفیت پایین همراه با قسمت‌های نامرغوب برگ چای توسط کشاورزان اعلام شده است.

حسینی و حیدری (۱۳۸۵) تشریح نموده‌اند که اعمال سیاست افزایش معادل تعرفه‌ی واردات چای از ۳/۲۴ درصد در سال ۱۳۶۸ به ۸۴/۴۶ درصد در سال ۱۳۸۰ که با هدف حمایت از چای داخلی انجام گرفته است، واردات چای قاچاق را در سال ۱۳۸۰ به مرز ۸۹ هزار تن رسانده است.

افراخته (۱۳۷۶) محدودیت‌های چای ایران را در عوامل گوناگون مانند ویژگی‌های توپوگرافیکی منطقه، نامناسب بودن زمان و میزان بارش در منطقه، خرد بودن بهره‌برداری‌ها و کشت بوته‌های چای نامرغوب و اصلاح نشده می‌داند.

۲-۲. تولید و مصرف چای

چای پرمصرف‌ترین نوشیدنی در جهان بعد از آب است. چای در بیش از ۴۵ کشور در جهان بین دو مدار رأس السرطان و رأس الجدی کشت می‌شود (chapagain and Hoekstra, 2007, 110). صنعت چای یک صنعت پیچیده با نیروی کارگری می‌باشد، و گستره‌ی وسیعی برای استخدام نیروی کار مازاد روستایی و کاهش مهاجرت از تپه‌ها به دشت‌ها و شهرها دارد. پتانسیل شگرفی برای بازار ملی و

بین‌المللی چای وجود دارد که نشانگر رشد اقتصادی برای فعالان این بخش می‌باشد (Thapa, 2005, 4).

۲-۳. کشورهای اصلی تولید کننده چای جهان:

۱- آسیا: بنگلادش، چین، هند، اندونزی، سریلانکا و تایوان؛
۲- آفریقا: بروندي، کنیا، مالاوی، رواندا، آفریقای جنوبی، تانزانیا، اوگاندا، زئیر و زیمبابوه؛
۳- آمریکای جنوبی: آرژانتین و برزیل، به علاوه روسیه و تعداد زیادی از کشورهای دیگر نیز مقدار زیادی از چای جهان را تولید می‌نمایند (Hicks, 1998, 3).
آغاز حرکت چای به عنوان یک مقوله‌ی تجاری بر اساس برخی منابع، به قرن پنجم میلادی برمی‌گردد (chapagain and Hoekstra, 2007, 110) به دلیل مصرف داخلی زیاد چای در بسیاری از کشورهای تولید کننده، میزان تولیدات خالص و صادرات خالص لزوماً با هم برابری نمی‌کند. برای نمونه، هند برابر ۸۰ درصد تولید سالانه را مصرف می‌کنند، ترکیه ششمین تولید کننده‌ی بزرگ، در حقیقت بیش از تولید داخلی‌اش مصرف دارد (6, 2007, tea market).

کشور ایران نیز با دارا بودن حدود یک درصد از جمعیت جهان نزدیک به چهار الی چهارونیم درصد از مصرف کل چای جهان را به خود اختصاص داده است، در نتیجه چای را می‌توان از کالاهای عمده مورد نیاز مردم کشور در مقایسه با سایر کالاهای مشابه دانست. در حال حاضر نیاز سالانه مصرف چای در کشور بر اساس برآوردهای به عمل آمده حدود ۹۰ تا ۱۰۰ هزار تن چای خشک است (خسروی‌نژاد، ۱۳۸۴، ۱). با این وجود به‌رغم اینکه بیش از یک قرن از آغاز فعالیت کشت و صنعت چای در ایران گذشته است و در این مدت طولانی نیز سطح زیر کشت چای توسعه یافته و کارخانجات چایسازي افزایش داشته است، چای ایران پیشرفت چندانی در زمینه‌های مختلف و به خصوص بهبود کیفیت چای تولیدی نداشته است. در داخل کشور نیز این محصول از نظر کمی و کیفی جوابگوی نیاز مصرف کنندگان نیست، ضمن اینکه عرضه و فروش مقدار هم که تولید می‌شود به علت پایین بودن کیفیت دارای مشکلاتی است و این در حالی است که شرایط لازم برای تولید چای مرغوب در ایران فراهم است و یا می‌توان آن را ایجاد نمود (اشبری و همکاران، ۱۳۷۳، ۲۳). در بررسی تغییرات میزان عملکرد محصول چای در شهرستان‌های استان گیلان در سالهای ۱۳۸۰ و ۱۳۸۱ روند افزایشی

در عملکرد در هکتار را نشان نمی‌دهد بلکه در برخی از شهرستان‌های استان این روند سیر نزولی داشته است (مهدوی و عباسی، ۱۳۸۵، ۸۹).

بنابر آمارهای موجود، سرانه باغ چای حدود ۰.۸۵٪ از چایکاران کمتر از یک هکتار است و میانگین مساحت باغات چای هر یک در حدود ۷ هزار متر مربع است که به طور متوسط از هر هکتار باغ چای، حدود ۸ تن برگ سبز چای می‌چینند (رحمانیان و یحیی‌زاده‌ی نوجو کامبری، ۱۳۸۰، ۱۲).

عوامل اصلی افزایش تولید چای، به عملیات زراعی در مزرعه و افزایش کارایی در فرایند تولید در کارخانه‌های چای سازی می‌باشند؛ به گونه‌ای که عامل عملکرد در واحد سطح بسیار موثرتر از عامل سطح زیر کشت در افزایش محصول است. شرایط آب و هوایی مناسب، انتخاب به موقع و صحیح روش داشت، برداشت، و انجام عملیات صحیح و به موقع تحویل برگ سبز چای به کارخانه، از جمله عواملی هستند که می‌توانند درصد مهمی از افزایش تولید را تشکیل دهند (مهدی‌نژاد، ۱۳۷۹، ۵۴).

۳. روش شناسی تحقیق

این تحقیق از نوع مطالعات توصیفی - تحلیلی، و مبتنی بر دو روش مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی می‌باشد، بدین ترتیب که در گام نخست جهت تدوین مبانی نظری و مرور مطالعات صورت گرفته و بررسی طرح مورد نظر از مطالعات کتابخانه‌ای بهره‌گیری شد و در ادامه، جهت دستیابی به اهداف مورد نظر در تحقیق به مطالعات میدانی پرداخته شد. در بخش دوم تحقیق با توجه به این که پژوهش در زمینه‌ی ارزیابی طرح اصلاح ساختار چای در دست یابی به اهداف مورد نظر می‌باشد، از نظرات چایکاران به عنوان تولید کنندگان اصلی استفاده گردید. ابزار سنجش نیز پرسشنامه می‌باشد. برای تنظیم پرسشنامه، ابتدا اهدافی که در طرح اصلاح ساختار چای منظور شده بود دقیقاً بررسی گردید و سپس متغیرهایی در رابطه با چایکاران به صورت گویه‌هایی در پرسشنامه گنجانده شد و در بین ۲۳۵ بهره‌بردار چایکار که از جامعه آماری انتخاب شدند، توزیع گردید. در بخش اول از آمار توصیفی استفاده شد تا ویژگی‌ها و مشخصات پاسخ‌گویان مشخص شود و در بخش دیگر از آمار تحلیلی بهره گرفته شد. روایی پرسشنامه با نظر کارشناسان و اساتید مورد تأیید قرار گرفت و پایایی ابزار تحقیق با آماره‌ی آلفای کرونباخ محاسبه شد که میزان آن با ۰.۹۸۴، مورد قبول

واقع شد. برای تحلیل نهایی داده‌ها، از نرم‌افزار SPSS و طیف لیکرت، همچنین جهت سنجش فرضیات، از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. این پژوهش در دهستان دیوشل شهرستان لنگرود انجام گردید. دهستان مورد نظر دارای ۲۲ روستا می‌باشد که ۱۰ روستای آن دارای چایکاری با تعداد ۱۱۲۲ بهره بردار می‌باشد. در روستاهای چایکار ۴ روستا به صورت تصادفی در چهار نقطه از دهستان انتخاب گردید. از بین روستاهای انتخاب شده تعداد ۸۶۹ بهره بردار فعالیت داشتند. که با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۲۳۵ نمونه انتخاب و پرسشنامه‌ها توسط آن‌ها تکمیل گردید.

جدول ۱، خانوارهای نمونه‌های در روستاهای دهستان دیوشل

ردیف	نام روستا	تعداد بهره‌بردار	سطح زیر کشت (به هکتار)	تعداد نمونه‌ها	درصد نمونه‌ها
۱	دیوشل	۳۹۷	۲۱۰	۱۰۷	۴۵/۵۳
۲	لیلاکوه	۲۰۹	۱۷۷	۵۶	۲۳/۸۲
۳	آبچالکی	۳۵	۳۵	۱۱	۴/۷
۴	طالش محله	۲۲۸	۶۸	۶۱	۲۶/۹۵
۵	جمع	۸۶۹	۴۹۰	۲۳۵	۱۰۰

مأخذ: مطالعات میدانی نگارنده‌گان؛ ۱۳۸۷.

طرح اصلاح ساختار چای در سال ۱۳۷۹ به اجرا درآمده است، و فرآیند تولید و بازرگانی چای کشور، از بخش دولتی به بخش خصوصی واگذار گردیده است، تا رونق بخشی کشت و صنعت چای کشور را با اجرای اصلاحاتی در امور خرید و تولید چای خشک دنبال نماید، لذا قوانین و مقرراتی تدوین گشت که برای دستیابی به هدف موردنظر، اجرای آن‌ها ضروری بود. اکنون پس از گذشت حدود یک دهه از زمان اجرای طرح مورد نظر، نه تنها کشت و صنعت چای کشور رونق پیدا نموده است، بلکه در سال‌های اخیر شاهد رها شدن باغات چای، افزایش نارضایتی چایکاران و ... می‌باشیم. حال بعد از گذشت زمان نسبتاً کافی پس از اجرای طرح، ضرورت دارد عملکرد اجرای

طرح مورد ارزیابی قرار گیرد، تا مشخص شود که اجرای طرح تا چه حد به اهداف مورد نظر دست یافته است.

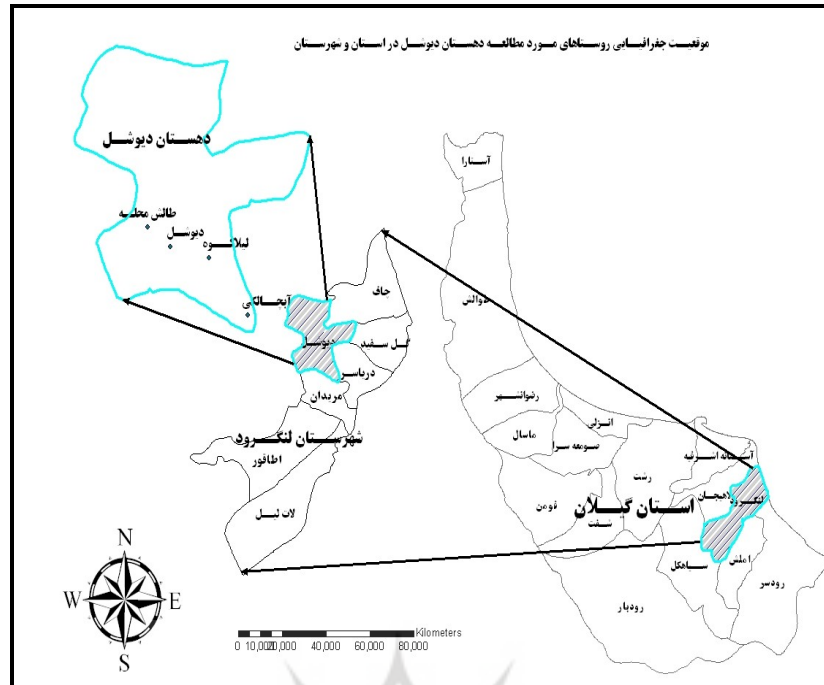
دهستان دیوشل در شمال غرب شهرستان لنگرود واقع شده است که از شرق و جنوب به چهار دهستان مریدان، گلسفید، چاف و دریاسر و از جانب غرب و شمال به شهرستان لاهیجان منتهی می‌شود. این دهستان دارای ۲۹۳۰ خانوار و جمعیتی معادل ۱۰۱۷۹ نفر می‌باشد و از نظر تقسیمات کشوری جزء بخش مرکزی شهرستان لنگرود است. از نظر کشاورزی دارای ۶۷۸۸ هکتار اراضی کشاورزی با ۱۴۳۷۴ بهره‌بردار و ۵۸۰۶ هکتار اراضی باغی با ۱۱۳۴۱ بهره‌بردار می‌باشد (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان، ۱۳۸۴، ۱۹). این دهستان دارای ۲۲ روستا است که نیمی از آنها یعنی ۱۱ روستا فعالیت اصلی ساکنانشان چایکاری و نیم دیگر مشغولیت اصلی بهره‌برداران آنها شالیکاری می‌باشد.

دهستان دیوشل در دو بخش کوهپایه و جلگه‌ای واقع می‌باشد. در بخش کوهپایه‌ای آن فعالیت اصلی چایکاری و در بخش جلگه‌ای شالیکاری اشتغال و فعالیت اصلی ساکنین منطقه می‌باشد، همچنین از دیگر فعالیت‌های منطقه مورد مطالعه می‌توان به صیفی‌کاری و دامداری اشاره کرد.

تفاوت در معیشت اصلی بهره‌برداران در دو بخش جلگه و کوهپایه‌ای، تفاوت‌های زیادی را از نظر فرهنگی و بافت روستاها ایجاد کرده است، در بخش جلگه شالیکاری بر بافت فیزیکی روستاها نیز، تأثیر زیادی گذاشته است، در حالی که در بخش کوهپایه چایکاری خود اثرات متفاوتی را بر جامعه‌ی روستایی گذارده است. کوه عطاکوه در این دهستان فضای مناسبی برای کهنوردی علاقه‌مندان ایجاد کرده منطقه‌ی توریستی لیلاکوه نیز یکی از مهمترین بخش‌های گردشگرپذیر دهستان محسوب می‌گردد.

نقشه ۱، موقعیت جغرافیایی روستاهای مورد مطالعه دهستان دیوشل در استان و شهرستان

مأخذ: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان، بخش GIS، ۱۳۸۷.

در یک نظام برنامه‌ریزی و اجرایی اصلاح شده برای طرح‌های توسعه روستایی، نظارت و ارزشیابی کاری بس حساس و مهم است؛ زیرا از یک سو اطلاعات لازم را از طریق یک فرآیند بازخوردی کارآمد فراهم می‌آورد تا به مدیریت طرح توانایی بخشد که وسایل مناسب اجرای طرح را برگزیند، و از سوی دیگر ضعف‌های اجرایی طرح را آشکار می‌کند و مشکلاتی که در مرحله برنامه‌ریزی پیش‌بینی نشده بود، می‌شناساند و به یافتن راه حل‌های آن‌ها یاری می‌رساند. از این رو، برای تشخیص اینکه آیا وسایل انتخاب شده برای تحقق هدف‌های طرح مناسب اند و اینکه این هدف‌ها با حداقل هزینه در شرف تحقق هستند یا نه، نظارت و ارزشیابی طرح‌های توسعه روستایی ضرورت دارد (کیاکجوری، ۱۳۶۶، ۱۵).

نظارت و ارزشیابی می‌تواند سهم به‌سزایی در نمایش آن مقدار از ثمرات طرح که متوجه گروه‌ها یا ناحیه‌های مورد نظر است، داشته باشد. ارزشیابی اثرات برنامه، می‌کوشد پاسخ دهد که در نتیجه برنامه، شرایط فیزیکی یا الگوهای رفتاری در محیط چه تغییری کرده است. از بین انواع ارزشیابی، مطالعه اثرات برنامه، دشوارترین نوع ارزشیابی

از نظر طرح روش شناسی است، اما چنانچه با موفقیت انجام گیرد، مهمترین یافته ها را برای تصمیم گیرندگان فراهم می آورد (سیف الدینی، ۱۳۸۳، ۱۰۰).

با توجه به اینکه موضوع این پژوهش ارزیابی طرح اصلاح ساختار چای می باشد و روش کار نیز از نوع ارزیابی مبتنی بر هدف می باشد، یعنی پاسخ به این سؤال که آیا هدف تعیین شده برای برنامه تحقق پیدا کرده است یا خیر؟ یا چه میزان از هدف برنامه تحقق یافته است و درجه پیشرفت اجرای برنامه چقدر بوده است؟ لذا ضرورت دارد در مورد اهدافی که در طرح مطرح بود، مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

- با اجرای طرح، نقش سازمان چای در مورد خرید برگ سبز چای، فرآوری و امور بازرگانی به حداقل ممکن رسیده و کشاورزان چایکار، کارخانه داران و عاملین فروش منفرداً یا مشترکاً در قالب تشکلهای تعاونی کلیه امور تولید و بازرگانی را در یک فضای کاملاً سالم رقابتی به نحوی که منافع مصرف کنندگان نیز حفظ گردد، انجام خواهند داد.

- وظایف سازمان چای کشور به تدریج در دو بعد تحقیقات، آموزش و ترویج و اصلاح ساختار باغات چای و توسعه سطح زیر کشت چای، بهبود کیفیت چای استحصالی و همچنین اطلاع رسانی بازار (برآورد و ارزیابی مصرف داخلی، شناسایی ذائقه مصرف کننده و آشنایی آن بر مزایای مصرف چای داخلی، بازاریابی بالقوه در بازارهای برون مرزی، ارائه راهکارهای مناسب جهت افزایش حجم صادرات) خلاصه شد و با اجرای کامل طرح امور تولیدی و فرآوری و نظارت و تهیه و ساخت ماشین آلات و تجهیزات مورد نیاز صنعت چای حسن اجرای فرایند تولید و بسته بندی و رعایت استانداردهای چای را عهده دار بوده و به عنوان یک قطب آموزشی جهت تربیت نیروی انسانی مورد نیاز کشت و صنعت چای کشور فعال خواهد بود.

- در پایان دوره انتقال، چای از بالاترین کیفیت ممکن برخوردار شده و استاندارد های لازم اعم از اختیاری، تشویق و اجبار برای کلیه مراحل تولید و بسته بندی چای و عرضه به مصرف کننده عامل و نقش دولت صرفاً به عنوان سیاست گذار و عامل و ایجاد انگیزه در مشارکت های مردمی و ارائه کننده خدمات حمایتی و فراهم کننده امکانات فنی، مشاوره ای و آموزشی خواهد بود.

در صورتی که به دلیل نامناسب بودن شرایط اقتصادی بازار چای، کارخانه ها نتوانند چای تولیدی خود را به فروش برسانند سازمان چای، چای خشک استحصالی آن ها را بر اساس کیفیت و استاندارد تعریف شده به قیمت کارشناسی و ارزش کیفی خریداری

می‌کند. همچنین در صورتی که بعضی از چایکاران نتوانند محصول مرغوب و استاندارد خود را به کارخانه‌ها برسانند، طرح ذکر شده سازمان چای را موظف می‌کند برگ سبز چای این کشاورزان را بر اساس نرخ پایه و با نظر کمیته‌ی ویژه‌ی خریداری کند، سپس این برگ سبز چای خریداری شده در کارخانه‌های دولتی و یا کارخانه‌های خصوصی تبدیل به چای خشک شود (ادهم، ۱۳۸۲، ۵۲ و خسروی‌نژاد، ۱۳۸۴، ۲۱۷).

۴. یافته‌های تحقیق

ویژگی‌ها و خصوصیات چایکاران پاسخگو به پرسشنامه‌های این پژوهش در منطقه مورد مطالعه در جدول‌های زیر ارائه گردیده است:

جدول ۲، داده‌های مستخرج از پرسشنامه‌ها در مورد خصوصیات پاسخگویان

سن پاسخگویان	۲۰-۳۰	۳۱-۴۰	۴۱-۵۰	۵۰ و بالاتر
درصد	۳/۸	۲۳/۱	۴۷/۷	۲۵/۴
سواد	بیسواد	ابتدایی	راهنمایی و متوسطه	دیپلم
درصد	۲۲/۳	۳۷/۷	۲۳/۸	۱۶/۲
مالکیت باغ	شخصی	اجاره‌ای	شخصی و اجاره‌ای	
درصد	۶۷/۷	۲۰/۸	۱۱/۵	
سطح زیر کشت	کمتر از ۱ هکتار	۱ تا ۱/۹۹	۲ هکتار و بیشتر	
درصد	۵۱/۵	۴۷	۱/۵	
تعداد قطعات	۱ قطعه	۲ قطعه	۳ قطعه	۴ قطعه و بالاتر
درصد	۱۶/۲	۲۵/۴	۵۲/۳	۶/۲
مکان باغ	جلگه	کوهپایه	جلگه و کوهپایه	
درصد	۲۳/۱	۴۶/۲	۳۰/۸	

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۸۷.

بیشتر پاسخگویان در رده سنی ۴۱-۵۰ سال قرار دارند و گروه سنی جوان‌تر حداقل پاسخگویان را شامل می‌شدند که روند نزولی اشتغال جوانان را در فعالیت چایکاری نشان می‌دهد.

در بررسی سواد چایکاران، از مشکلات بزرگ کشت و صنعت چای کشور، به‌ویژه در مرحله‌داری از باغات، سواد پایین چایکاران می‌باشد. مالکیت باغ‌های چای پاسخگویان،

اکثراً خصوصی بوده که تعدادی از این مالکان به دلیل کهنلت سن و عدم توانایی انجام فعالیت چایکاری، باغ‌های چای خود را به سایر باغداران اجاره می‌دهند. از مشکلاتی که برای کشاورزی ایران می‌توان برشمرد و چایکاری نیز از این وضعیت مستثنی نمی‌باشد، خرد و پراکنده بودن واحدهای بهره‌برداری است. در بررسی صورت گرفته مشخص شد که مکان باغ اکثر پاسخگویان در بخش کوهپایه‌ای دهستان واقع گردیده و تعدادی نیز در هر دو مکان جلگه و کوهپایه دارای باغ چای هستند. مکان باغ نقش مهمی در کیفیت محصول و سهولت حمل و نقل دارد. در واقع باغ‌هایی که در بخش کوهپایه قرار دارند از نظر کیفیت برگ سبز به مراتب مناسب‌ترند ولی به لحاظ حمل و نقل دارای مشکلات بیشتری می‌باشند. جهت پاسخگویی به سئوالات پژوهش، به یافته‌های اصلی تحقیق پرداخته می‌شود.

جدول ۳، بررسی متغیرهای طرح اصلاح ساختار چای از نظر چایکاران^۱:

مؤلفه	۱	۲	۳	۴	۵
میزان مشارکت در اجرای طرح اصلاح ساختار چای	۷۹/۲	۱۳/۱	۷/۷	۰	۰
میزان آگاهی از اهداف طرح اصلاح ساختار چای	۵۶/۲	۲۱/۵	۱۴/۶	۵/۴	۲/۳
افزایش آموزش و ترویج از سوی کارشناسان سازمان چای	۵۳/۱	۲۳/۱	۱۰	۱۱/۵	۲/۳
توسعه سطح زیر کشت باغات چای	۷۶/۲	۲۲/۳	۱/۵	۰	۰
فروش یا رهاسازی باغات چای	۲۳/۱	۲۳/۱	۱۵/۴	۱۵/۴	۲۳/۱
میزان رضایت از زمان وجوه پرداختی توسط کارخانه‌داران	۵۶/۹	۲۰	۱۰	۷/۷	۵/۴
اجرای طرح اصلاح ساختار چای در فرایند زمانی تعیین شده	۱۶/۲	۳۳/۱	۲۰	۱۶/۹	۱۳/۸
میزان رضایت از درجه‌بندی محصول در کارخانه	۶۲/۳	۱۹/۲	۹/۲	۶/۹	۲/۳

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۸۷.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۱- بررسی متغیرها بر اساس طیف لیکرت از (۱ بسیار کم تا ۵ بسیار زیاد) می‌باشد.

ادامه جدول ۳، بررسی متغیرهای طرح اصلاح ساختار چای از نظر چایکاران:

مؤلفه	۱	۲	۳	۴	۵
میزان رضایت از کمک‌های مالی زمستانه	۴۳/۸	۱۸/۵	۱۲/۳	۱۵/۴	۱۰
میزان رضایت از همکاری کارخانه‌داران	۶۷/۷	۱۲/۳	۱۶/۲	۳/۸	۰
میزان انگیزه جهت تداوم چایکاری	۲۵/۴	۴۰	۱۵/۴	۱۹/۲	۰
میزان رضایت از قیمت‌گذاری محصول	۴۵/۴	۳۳/۱	۱۵/۴	۴/۶	۱/۵
میزان رضایت از اطلاع‌رسانی به موقع سازمان چای	۴۹/۲	۳۴/۶	۱۶/۲	۰	۰
میزان ارتقاء کیفیت چای با افزایش کارخانجات جدید	۳۷/۷	۳۹/۲	۸/۵	۸/۵	۶/۲
میزان رضایت از نظارت کارشناسان در کارخانه	۵۴/۶	۳۴/۶	۱۰/۸	۰	۰
میزان رضایت از برخورد با کارخانه‌داران متخلف	۶۰/۸	۲۹/۲	۱۰	۰	۰

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۸۷.

یافته‌های پژوهش حاکی از این موضوع است که طرح مورد نظر با موفقیت توأم نبوده است؛ در بررسی صورت گرفته و با تکیه بر نظرات چایکاران در دهستان دیوشل، مهمترین اهدافی که از طریق اجرای طرح انتظار برآورد آن‌ها می‌رفت و از طریق خصوصی‌سازی صنعت چای در پی حل مشکلات کشت و صنعت چای کشور بود، نه تنها برآورده نشده، بلکه در بسیاری موارد به بدتر شدن اوضاع نیز منجر گردیده است. مشارکت و آگاهی گروه‌های ذینفع از اجرای پروژه‌ها با موفقیت آن رابطه‌ای مستقیم دارد، در حالی که اکثر بهره‌برداران نه تنها در فرایند طرح اصلاح ساختار چای مشارکت نداشتند، بلکه از اهداف و تغییراتی که قرار بود بعد از اجرای طرح در کشت و صنعت چای کشور صورت گیرد، نیز آگاهی نداشتند.

دخالت دولت در امور چای به عنوان مهمترین مشکل کشت و صنعت چای کشور عنوان می‌شد و لذا محدود ساختن نقش دولت به آموزش تولیدکنندگان چای در کشت و صنعت چای کشور یکی از راه‌های رونق بخشی به چای کشور مطرح گشت. لذا می‌بایست همواره کارشناسانی از سوی سازمان چای به روستاهای چایکاری فرستاده

می‌شدند و به آموزش و ترویج اصول فنی و روش‌های صحیح بهره‌برداری چای می‌پرداختند، داده‌های پژوهش حاکی از محقق نشدن اهداف فوق می‌باشد.

با توجه به متکی بودن کشور به واردات چای خارجی، گسترش سطح زیر کشت باغات چای جهت برطرف کردن نیاز داخلی از دیگر اهداف طرح مورد نظر بود. از نظر چایکاران نه تنها این هدف محقق نشد بلکه به رها شدن و بایر شدن بخشی از باغات دایر نیز انجامید. بعد از اجرای طرح، زمان وجوه پرداختی حاصل از فروش برگ سبز تفاوت فاحشی با قبل از اجرای طرح دارد، در واقع بعد از خصوصی‌سازی در اکثر مواقع چایکاران مطالبات خود را پس از گذشت چند ماه دریافت می‌نمایند. به دلیل پیچیدگی در خصوصی‌سازی صنعت چای کشور، تصمیم گرفته شد فرایند خصوصی‌سازی به مرور زمان طی یک فرایند ۵ ساله انجام پذیرد، اما بررسی صورت گرفته نشان داد تعجیل در اجرای طرح سبب شد تا کلیه قوانین مدون در طرح اصلاح ساختار به یکباره در سال اول به اجرا درآید و همین مسأله موجب آسیب دیدن چایکاری گشت.

جهت خرید برگ سبز برداشتی همواره ناظرانی از سوی سازمان چای برای درجه بندی برگ سبز برداشتی در کارخانجات حضور می‌یافتند و با توجه به کیفیت محصول به درجه‌بندی آن (محصول با کیفیت بالاتر درجه یک و قیمت بالاتر و محصول با کیفیت پایین درجه دو و قیمت پایین‌تر) می‌پرداختند. از نظر چایکاران پس از خصوصی‌سازی این موضوع رعایت نمی‌گردد و حتی چای با کیفیت بالا نیز که به کارخانه حمل می‌گردد، ناظران بدون توجه به کیفیت محصول تمام برگ سبز را با درجه دو خریداری می‌نمایند که با توجه به تفاوت فاحش در قیمت محصول درجه یک و دو، به نسبت میزان سرمایه و زمان و هزینه‌های برداشت برگ سبز چای مرغوب، فعالیت در این عرصه برای چایکاران مقرون به‌صرفه نبوده، و چایکاران را تشویق به تولید برگ سبز نامرغوب می‌نماید، زیرا، تلاش آنها برای تولید برگ مرغوب بی‌نتیجه می‌ماند.

هر ساله کمک‌های مالی از سوی سازمان چای با عنوان مساعده به چایکاران جهت آماده‌سازی باغ‌های چای در فصل جدید برداشت، پرداخت می‌گردید و پس از برداشت محصول این مساعده برگشت داده می‌شد. لیکن اکنون این کمک‌ها قطع شده و هیچ کمکی به آن‌ها صورت نمی‌گیرد. این درحالی است که در طرح مذکور، ذکر شده بود که هر ساله این مقدار می‌بایست توسط کارخانه‌داران پرداخت شود. از مؤلفه‌هایی که بر میزان انگیزه و کیفیت برداشت برگ سبز چای مؤثر است، همکاری کارخانه‌داران با چایکاران در خرید برگ سبز می‌باشد. این همکاری هم در درجه‌بندی برگ سبز و هم

در زمان و مدت بازگشایی کارخانه‌ها و سهولت در برگ‌کشی نمود دارد. در بررسی صورت گرفته نشان داده شد که چایکاران از همکاری کارخانه‌داران رضایت نداشته، و این وضع پس از اجرای طرح اصلاح ساختار چای به دلیل نداشتن نظارت کافی سازمان چای بر امور کارخانه‌داران به مراتب بیشتر شده است.

فعالیت چایکاری کاری پر مشقت است و انگیزه چایکاران در کیفیت بهره‌برداری اهمیت زیادی دارد، زیرا با کمیت و کیفیت محصول برداشت‌شده، رابطه مستقیم و تنگاتنگ دارد. در همین راستا، بررسی صورت گرفته نشان داد که چایکاران پس از اجرای طرح از انگیزه کافی برای چایکاری برخوردار نبوده و به دلیل نداشتن شغل و عدم امکان کسب درآمد از سایر فعالیتها به ناچار به چایکاری می‌پردازند، که این مسأله بر کیفیت محصول برداشت شده تأثیر منفی دارد.

چای از جمله محصولات است که قیمت آن توسط دولت تعیین می‌شود و خرید آن به صورت تضمینی است، لذا رضایت چایکاران از قیمت تعیین شده برای خرید برگ سبزی که به کارخانه حمل می‌نمایند، با میزان انگیزه آن‌ها رابطه دارد، خرید بخش اعظم محصول چایکاران با درجه دو و پایین بودن نرخ خرید، نارضایتی چایکاران را در برداشته، و بنا به اظهار آن‌ها جهت جبران هزینه‌های تولید، به افزایش کمی محصول از طریق برداشت برگ‌های نامرغوب دست می‌زنند.

یکی از مسایلی که بعد از اجرای طرح اصلاح ساختار و خصوصی‌سازی صنعت چای اتفاق افتاد، تأسیس تعداد زیاد کارخانجات چایسازی خصوصی بود. بررسی صورت گرفته حاکی از آن است که، اگرچه کارخانه‌های جدید نقش مهمی در سرعت خرید برگ سبز حمل شده به کارخانه دارند و دیگر چایکاران ساعت‌ها در صف فروش محصول منتظر نمی‌مانند، لیکن در درجه‌بندی کیفیت محصول تفاوت چندانی با گذشته به وجود نیامده است.

از دیگر مؤلفه‌های مورد بررسی در پژوهش حاضر، بررسی میزان نظارت کارشناسان پس از خصوصی‌سازی و برخورد با تخلف کارخانه‌داران توسط آنان بود. چایکاران در مورد این مسأله نگرش منفی داشته و معتقدند که به‌رغم اینکه در مواردی علناً بی‌عدالتی‌هایی به‌ویژه در زمان برگ‌کشی صورت می‌گیرد، اما آنان حق اعتراض نداشته، و چون چای محصولی است که پس از برداشت سریعاً باید به کارخانه تحویل داده شود و فرآوری گردد و با گذشت زمان کیفیت خود را از دست می‌دهد، آن‌ها مجبورند که

محصول خود را همان طوری که کارخانه‌دار می‌خواهد تحویل دهند و در این بین چایکاران تعیین کننده معامله نیستند، این مسأله سبب می‌گردد به‌رغم قیمت پایین، محصول خود را تحویل کارخانه‌داران نمایند.

با توجه به مطالب مطرح شده و بر اساس مستندات جدول شماره (۳) و (۴) از آنجایی که میانگین رتبه‌ها در تمامی مؤلفه‌های مربوط به تحقق اهداف طرح اصلاح ساختار چای، با نظر سنجی از چایکاران کمتر از ۲/۵ بوده و بیش از ۵۰ درصد چایکاران مخالف محقق شدن اهداف پیش‌بینی شده در طرح مورد نظر می‌باشند، لذا فرضیه اول یعنی «بین اقدامات انجام شده در طرح اصلاح ساختار چای و اهداف پیش‌بینی شده هماهنگی وجود ندارد.» اثبات و فرض H_0 رد می‌شود.

جدول ۴، بررسی میزان تحقق اهداف طرح اصلاح ساختار چای از نظر چایکاران^۲:

متغیر	سطح معنی داری	میانگین رتبه‌ها	متغیر	سطح معنی داری	میانگین رتبه‌ها
مشارکت در اجرای طرح اصلاح ساختار چای	۰/۰۰	۰/۲۹	رضایت از کمک‌های مالی زمستانه جهت اصلاح باغات	۰/۰۰	۱/۴
آگاهی از اهداف طرح اصلاح ساختار چای	۰/۰۰	۰/۷۷	رضایت از همکاری کارخانه‌داران	۰/۰۰	۰/۵۷
کاهش نقش دولت در امور خرید و فروش چای	۰/۰۳	۲/۱۶	رضایت از فعالیت تعاونی چایکاران	۰/۰۰	۰/۷
افزایش آموزش کارشناسان (گسترش ترویج) در بین چایکاران	۰/۰۰	۰/۸۷	میزان انگیزه برای تداوم چایکاری	۰/۰۰	۱/۳
افزایش سطح زیر کشت باغات چای	۰/۰۰	۰/۲۶	میزان رهاسازی یا فروش باغات	۰/۰۱	۱/۹۳

مأخذ: مطالعات میدانی نگارنده‌گان، ۱۳۸۷.

۲- میزان معنی‌داری متغیرها در سطح ۱٪ سنجیده شده‌اند.

ادامه جدول ۴، بررسی میزان تحقق اهداف طرح اصلاح ساختار چای از نظر چایکاران:

میانگین رتبه‌ها	سطح معنی داری	متغییر	میانگین رتبه‌ها	سطح معنی داری	متغییر
.۱۸۴	۰/۰۰	رضایت از قیمت‌گذاری محصول	.۱۸۵	۰/۰۰	رضایتمندی از زمان پرداخت وجوه حاصل از فروش برگ سبز
.۱۶۷	۰/۰۰	اطلاع‌رسانی به موقع از نحوه‌ی خرید برداشت در فصل جدید	۱/۸	۰/۰۱	زمان اجرای طرح در فرایند زمانی تعیین شده
.۱۶۷	۰/۰۰	رضایت از ارائه کود شیمیایی به موقع	.۱۶۸	۰/۰۰	رضایت از درجه‌بندی برگ سبز
۱/۰۷	۰/۰۰	رضایت از ارتقاء کیفی صنعت چای با افزایش کارخانه‌های جدید	.۱۶۷	۰/۰۰	رضایت از نظارت عادلانه کارشناسان
.۱۶۶	۰/۰۰	رضایت از اجرای سیاست‌های دولت در صنعت چای	.۱۵	۰/۰۰	رضایت از برخورد مسئولین با تخلف کارخانه‌داران

مأخذ: کار میدانی نگارندگان، ۱۳۸۷.

جهت اثبات فرضیه دوم یعنی «بین عدم تحقق اهداف طرح اصلاح ساختار چای و میزان رضایتمندی چایکاران رابطه‌ی معنی‌داری وجود دارد.» با استفاده از جدول شماره (۴)، متغیرهایی که به رضایتمندی چایکاران با تحقق اهداف طرح اصلاح ساختار چای مربوط می‌شد، با استفاده از آزمون همبستگی پیرسون مورد سنجش واقع گردید و با توجه به اینکه میزان معنی‌داری آن کمتر از ۰/۰۵ بود فرضیه دوم نیز اثبات شد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۵. نتیجه‌گیری: رتال جامع علوم انسانی

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که، اجرای طرح مورد نظر با موفقیت همراه نبوده است. عدم اجرای صحیح آن نه تنها به شکوفایی کشت و صنعت چای منجر نگردیده، بلکه به رکود بیشتر آن نیز انجامیده است. اهدافی که در طرح گنجانده شده بود، بدون

همکاری و مشارکت و حتی آگاهی چایکاران به عنوان تولیدکنندگان اصلی کشت و صنعت چای مطرح گردیده بود. خصوصی سازی کشت و صنعت چای بدون نظارت کافی بخش دولتی مشکلات تازه تری را برای چایکاران ایجاد نموده که مهمترین آن ها فشار کارخانه داران در زمان خرید محصول برداشتی از چایکاران، عدم همکاری و خرید محصول از چایکاران در زمانی که برداشت برگ سبز کاهش پیدا می کند، و موارد دیگر که همگی نارضایتی بهره برداران چایکار را موجب گشته است و انگیزه ی چایکاران جهت تداوم چایکاری به شدت کاهش یافته، که تهدید بزرگی برای پایداری این بخش کشاورزی می باشد. حمایت بخش دولتی در ارائه نهاده ها و کمک های مالی زمستانه نسبت به گذشته، شدیداً کاهش یافته و اکثراً نیز به موقع ارائه نمی گردد. اضافه شدن مشکلات چایکاری به سایر تنگناهای نواحی روستایی موجب تشدید مهاجرت های روستایی در منطقه گردیده است.

با توجه به اشتغال گروه زیادی از روستاییان در نواحی شمال کشور و منطقه مورد مطالعه در این بخش اقتصادی جهت پایداری این کشت و صنعت و همچنین برآورد بخش اعظم نیاز مصرف چای کشور از طریق تولید داخلی، تجدید نظر در طرح اصلاح ساختار چای ضرورتی اجتناب ناپذیر می باشد.

۶. منابع:

۱. ادهم، سید علی؛ ۱۳۸۲، چای از نگاه کشاورزی، صنعت و بازرگانی در ایران و جهان، سخن گستر، مشهد.
۲. اشبری، فرج الله؛ و همکاران؛ ۱۳۷۳، بررسی مسائل و امکانات توسعه و تولید چای در منطقه شمال ایران؛ سازمان برنامه و بودجه استان گیلان؛ رشت.
۳. افراخته، حسن؛ ۱۳۷۶، عوامل موثر در کمیت و کیفیت چای ایران؛ فصلنامه ی اقتصاد کشاورزی و توسعه؛ ش ۱۹.
۴. حسینی، میر عبدالله؛ غلامرضا حیدری؛ ۱۳۸۶، برآورد واردات غیر رسمی (قاچاق) چای به ایران؛ فصلنامه ی اقتصاد کشاورزی و توسعه؛ ش ۵۴.
۵. خسروی نژاد، علی اکبر؛ ۱۳۸۴، اقتصاد چای از تولید تا مصرف؛ موسسه ی پژوهش های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی - مدیریت امور پردازش و تنظیم یافته های تحقیقاتی.
۶. رحمانیان، روزبه، مسعود یحیی زاده نوجو کامبری؛ ۱۳۸۰، بررسی جایگاه محصول چای در استان گیلان، سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گیلان.
۷. سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گیلان؛ ۱۳۸۴، سند توسعه شهرستان لنگرود (مصوبه شورای برنامه ریزی و توسعه استان، معاونت امور اقتصادی و برنامه ریزی.
۸. سیف الدینی، فرانک؛ ۱۳۸۳، ارزشیابی طرح ها و برنامه ها، انتشارات سازمان شهرداری های کشور.
۹. کلانتری، خلیل؛ ۱۳۸۵، پردازش و تحلیل داده ها در تحقیقات اجتماعی و اقتصادی، مهندسی مشاور طرح و منظر، نشر شریف.
۱۰. کیا جوری، سعید؛ ۱۳۶۶، نظارت و ارزشیابی توسعه روستایی، تجربه هایی از آسیا؛ مرکز امور توسعه آسیا و حوزه اقیانوس آرام، وزارت برنامه و بودجه.
۱۱. مرکز آمار ایران؛ ۱۳۸۵، سرشماری عمومی نفوس و مسکن.
۱۲. مرکز آمار ایران؛ ۱۳۸۲، آمارنامه کشاورزی ایران.
۱۳. معظم پور اصیل، حسن؛ ۱۳۷۷، چایکاری و فن آوری چای، انتشارات دانشگاه گیلان.
۱۴. مهدوی، رضا و رضا عباسی؛ ۱۳۸۵، بررسی و تجزیه و تحلیل عوامل موثر بر بهره روری صنایع تبدیلی چای استان گیلان؛ معاونت برنامه ریزی و اقتصادی، سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گیلان.
۱۵. مهدی نژاد، رحیم؛ ۱۳۷۹، اثرات واردات چای و طرح اصلاح ساختار بر اشتغال، اداره کل کار و امور اجتماعی گیلان.
۱۶. میر شکرایی محمد؛ ۱۳۷۸، چای در ایران پژوهشی مردم شناختی نشر گیلکان.
۱۷. مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی و فرهنگی عرفان؛ ۱۳۸۳، بررسی مسائل و مشکلات چای در کشور (کشت و فرآوری و بازرگانی و خطومشی گذاری) با تأکید بر راهبردهای کوتاه مدت و بلندمدت، سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گیلان.
18. chapagain, A.K; Hoekstra, A.Y; 2007; the water footprint of coffee and tea consumption in the Netherlands; ecological economics 64; 109 – 118.
19. Hicks; Alastair; 1998; Review of global tea production and the impact on industry of the Asian economic situation; FAO regional office for Asia and the pacific Bangkok ; Thailand.

20. tea market update; 2007; Ceylon tea – now a one billion dollar industry . volume 3 no.4.
21. Thapa, Ajit N.S.;2005 Concept paper on study of Nepalese Tea Industry- vision 2020; Nepal tree crop global development alliance (NTCGDA).

References (in Persian)

1. Adham, S.A., 2003, **Tea in Agricultural, Industrial, and Commercial View in Iran and the World**, Sokhan Gostar Publication, Mashhad.
2. Ashbari, F., et al., 1994, **A Survey of Issues and Development Potential and Production of Tea in Northern Iran**, Budget & Planning Organization of Guilan Province, Rasht.
3. Afrakhteh, H.1997, **Effective Factors on Quantity and Quality of Iran Tea**, Agriculture Economy & development Quarterly, No.19.
4. Hosseini, M., Heidari, Gh., 2007, **An Estimation Tea Smuggling to Iran**, Agriculture Economy & development Quarterly, No.54.
5. Khosravinejad, A.,2005, **Economy of Tea from Production to Consumption**, Institute of Research Planning & Agriculture Economy, Management of Processing Affairs & Arrangement of Research Findings.
6. Rahmanian, R., Yahazadeh Nojokamberi, M., 2001, **Study of Place of Tea Crop in Guilan Province**, Management & Planning Organization of Guilan Province.
7. Management & Planning Organization of Guilan Province, **Document of Development of langeroud (Approved by Council of Planning and Development of Province**, Department of Planning and Economic Affairs.
8. Seifodini, F., 2004, **Evaluation of Projects and Programs**, publication of Country's Municipalities.
9. Kalantari Kh., 2006, **Processing and Analyzing Data in Economic and Social Researches**, Counseling Engineers of projects & views, Sharif Publication.
10. Kia Kojori, S. 1987, **Controlling and Evaluating Rural Development, Experiences From Asia**, Department of Asian Development & Pacific Ocean, Foreign Ministry.
11. Iran's Census of Bureau, 2006, **Public Census of Population and Houses**.
12. Iran's Census of Bureau, 2003, **Iran's Agricultural Book of statistics**.
13. Moazempour Asil, H., **Tea Planting and Technology of Tea**, Publication of Guilan University.
14. Mahdavi, R., Abbasi, R., 2006, **Study and Analysis of Effective Factors on Efficacy of Tea Transformational Industry in Guilan Province**, Department of Planning and Economic Affairs, Management & Planning Organization of Guilan Province.
15. Mahdinejad, R., 2000, **Impact of Tea Import and Reform Plan Structure on Employment**, Central Office of Employment and Social Affairs.
16. Mirshokraie, M., Tea in Iran, Demographic Research, Gilakan Publication.
17. Institute of Social and Cultural Studies Researches, 2004, **Survey of Issues and Problems of Tea in Country (Planting, Processing, Trading, Policy Making) with an Emphasis on Short- term and Long-term Strategies**, Management & Planning Organization of Guilan Province.